

Skutki integracji z UE dla regionów peryferyjnych (na przykładzie Podlasia)

Mirosława Kozłowska*

Wstęp

Proces integracji europejskiej, a tym samym proces przystępowania Polski do struktur unijnych, ma charakter wielowymiarowy. Można go rozpatrywać na płaszczyźnie ekonomicznej, politycznej i społecznej. Implikacje członkostwa sięgają w bardzo wiele dziedzin polskiej rzeczywistości i nie wszystkie mają naturę wymierną. Mimo zakończonych negocjacji akcesyjnych trudno jest dokładnie określić jakie skutki dla Polski przyniesie akcesja z Unią Europejską (UE). Przypuszczać jednak należy, że będą one zróżnicowane dla poszczególnych regionów Polski. Jak wynika z doświadczeń państw członkowskich UE, przy ogólnym pozytywnym wpływie akcesji na rozwój biedniejszych państw członkowskich, niektóre regiony (np. część regionów greckich) mimo znacznej pomocy strukturalnej nie weszły na ścieżkę rozwoju i przechodzą relatywny regres [2, s. 68]. Okazało się, że oferta pomocowa nie napotkała w tych regionach dostatecznych wewnętrznych impulsów wzrostu.

Celem niniejszego opracowania jest próba określenia korzyści i zagrożeń, wynikających z procesu integracji dla regionów peryferyjnych Polski. Na potrzeby opracowania przyjęto, że pojęcie peryferyjności ma dwojakie znaczenie. Chodzi tu o peryferyjność ekonomiczną, którą charakteryzuje np. niski poziom produktu krajowego brutto (PKB), jak również o peryferyjność lokalizacyjną, wynikającą z niekorzystnego położenia względem rynków zbytu.

Województwo podlaskie na tle kraju

Zgodnie z Nomenklaturą Jednostek Terytorialnych, wykorzystywaną m.in. dla potrzeb polityki strukturalnej, obszar państw członkowskich UE podzielony jest na poziomy regionalne (NUTS 1–3) i poziomy lokalne (NUTS 4–5). Ich odpowiednikiem w Polsce są jednostki NTS, obejmujące następujące poziomy [4, s. 4]:

- NTS 1 – całe terytorium Polski;
- NTS 2 – 16 województw;
- NTS 3 – 45 subregionów;
- NTS 4 – 373 powiaty;
- NTS 5 – 2489 gmin.

* Dr Mirosława Kozłowska, Uniwersytet w Białymstoku.

Zgodnie z powyższą klasyfikacją obszar województwa można przyjąć jako region podlegający analizie społeczno-gospodarczej, uprawniony do ubiegania się o subwencje ze środków funduszy strukturalnych.

Syntetycznym miernikiem poziomu rozwoju gospodarczego jest PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W 2000 r. województwo podlaskie pod tym względem zajmowało czternaste miejsce w kraju przed województwem podkarpackim i lubelskim, a PKB w wysokości 13 174 zł na 1 osobę stanowił 74,3% średniej krajowej.

Polskie województwa różnią się pod wieloma względami, poczynając od aktywności gospodarczej. W województwach: mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i pomorskim koncentruje się 54,5% wszystkich podmiotów gospodarczych kraju, 63,3% spółek handlowych oraz 68,8% spółek z udziałem kapitału zagranicznego [2, s. 69]. W 2001 r. prawie połowa produkcji sprzedanej przemysłu koncentrowała się w województwie mazowieckim, śląskim i wielkopolskim. Z kolei województwa: lubuskie, świętokrzyskie i podlaskie osiągnęły razem 6,2% udziału w sprzedaży. Podobne relacje występują w przypadku nakładów inwestycyjnych ogółem, nakładów na innowacje i działalność badawczo-rozwojową oraz wartości dodanej (tabela 1).

Tabela 1. Inwestycje, innowacje, badania i rozwój, wartość dodana według województw

Województwo	Nakłady inwestycyjne na 1 mieszk. w zł	Nakłady na innowacje w przemyśle w mln zł	Nakłady na badania na 1 mieszk. w zł	Zatrudnienie w B+R na 1000 os. aktywnych zawodowo	Wartość dodana brutto na 1 prac. w tys. zł
Dolnośląskie	3706	718,4	115	4,7	46,0
Kujawsko-pomorskie	2260	1127,4	62	3,5	39,0
Lubelskie	1672	372,7	66	3,4	25,5
Lubuskie	2521	240,5	17	4,0	42,3
Łódzkie	2566	581,2	113	3,4	35,2
Małopolskie	2447	773,5	142	5,7	33,6
Mazowieckie	7406	2207,5	422	11,1	51,8
Opolskie	2048	202,9	36	2,4	38,4
Podkarpackie	1730	517,9	48	1,6	25,4
Podlaskie	1652	256,7	73	2,5	30,1
Pomorskie	2694	436,0	92	4,5	46,5
Śląskie	2598	1959,4	84	3,8	46,4
Świętokrzyskie	1732	683,1	15	1,3	28,3
Warmińsko-mazurskie	1701	129,5	35	1,9	36,9
Wielkopolskie	3248	1110,7	100	3,6	41,7
Zachodniopomorskie	2463	183,6	37	2,7	45,5
Polska	3141	11501,4	126	4,5	40,1

Źródło: [2].

Województwa Polski wschodniej mają najmniej korzystną strukturę gospodarczą. Udział rolnictwa, leśnictwa i łowiectwa, rybołówstwa i rybactwa w zatrudnieniu w województwie lubelskim wynosi 53,0% ogółu pracujących, w województwie podkarpackim – 48,2%, podlaskim – 47,3%, świętokrzyskim – 50,1%. Te województwa charakteryzują się także najniższym udziałem usług w zatrudnieniu (żadne z nich nie przekracza 20% ogółu zatrudnionych). Województwo podlaskie należy też do grupy województw, charakteryzujących się najmniejszą liczbą firm prywatnych. W roku 2001 na Podlasiu było zaledwie 3,2% wszystkich firm prywatnych w kraju. Dominującym elementem sektora prywatnego są małe i średnie przedsiębiorstwa. Najwięcej z nich (spośród ogółu w Pol-

sce) prowadzi działalność w województwie mazowieckim i śląskim (odpowiednio: 16,2%, 12,6%), najmniej jest ich w województwie podlaskim i opolskim (po 2,4%).

Województwo podlaskie nie cieszy się zainteresowaniem inwestorów zagranicznych. Jedną z zasadniczych przyczyn takiego stanu rzeczy jest niewątpliwie niedorozwój infrastruktury technicznej, szczególnie transportowej. Z punktu widzenia atrakcyjności inwestycyjnej regionów i kraju jako całości, znaczenie mają przede wszystkim dogodne połączenia autostradowe, a w przypadku ich braku drogi dwujezdniowe, decydujące o dostępności komunikacyjnej regionów. Tymczasem gęstość takich dróg wynosi tu zaledwie 0,2 km/100km² (przy średniej w kraju – 0,9 km/100km²), co sytuuje województwo podlaskie na przedostatnim miejscu (przed województwem warmińsko-mazurskim). Pozostałe wschodnie województwa są w niewiele lepszej sytuacji. Praktycznie oznacza to komunikacyjną izolację od centrum gospodarki europejskiej i przyczynia się do niskiej atrakcyjności inwestycyjnej [2, s. 73]. Województwo podlaskie ma także najniższe nasycenie kolejami normalnotorowymi na 100 km², wynoszące zaledwie 3,9 km, przy najwyższym w województwie śląskim – 15,3 km.

Z danych za 1999 r. wynika, iż także pod względem nasycenia komputerami i telefonami komórkowymi najmniej korzystna sytuacja panuje we wschodniej części Polski. W województwie podlaskim na 1000 osób zatrudnionych w przemyśle przypadało 60,4 komputerów, podczas gdy średnio w kraju – 82,0, a w najlepiej wyposażonym pod tym względem województwie mazowieckim – 118,0.

Szanse rozwojowe regionów i całych państw niewątpliwie determinuje jakość zasobów ludzkich. Za najważniejszy jej wskaźnik przyjmuje się poziom wykształcenia. Średnio w kraju 9,4% ludności posiada wykształcenie wyższe i policealne, 24,6 – średnie i aż 40% – podstawowe ukończone i nieukończone. Na obszarach wiejskich sytuacja pod tym względem jest jeszcze gorsza. Wyższe i policealne wykształcenie posiada zaledwie 3,2% ludności, średnie – 14,2%, podstawowe ukończone i nieukończone – 54,6%. Należy stwierdzić, że województwo podlaskie posiada znaczny potencjał intelektualny. W roku akademickim 2001/2002 funkcjonowało na jego terenie 21 szkół wyższych (6,1% ogółu szkół wyższych w kraju), liczba studentów stanowiła 2,9% wszystkich studentów w kraju, zaś kadra naukowa – 3% nauczycieli zatrudnionych w szkolnictwie wyższym.

Podlasie charakteryzuje się niskim poziomem bezrobocia rejestrowanego w stosunku do średniej krajowej. Na dzień 30 września 2002 r. stopa bezrobocia wynosiła tu 14,8%. Zauważyć jednak należy, że część bezrobocia w województwie ma charakter ukryty. Dotyczy to tzw. bezrobocia agrarnego. Zjawisko bezrobocia agrarnego występuje ze znacznym nasileniem w regionach, gdzie dominującym działem gospodarki jest rolnictwo. Na Podlasiu użytki rolne stanowią prawie 60% powierzchni ogółem, dalsze 30% przypada na grunty leśne [8]. Krańcowa wydajność pracy wielu osób zatrudnionych w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie oraz rybactwie jest bliska zeru.

Niewątpliwym atutem Podlasia jest środowisko przyrodnicze, jak dotychczas w mniejszym, niż w innych regionach kraju, stopniu narażone na niekorzystne oddziaływanie człowieka. Ścieki przemysłowe i komunalne oczyszczane są tu w 98,9%, co jest najlepszym wynikiem w skali kraju. Ze względu na stosunkowo niewielki rozwój przemysłu w tym regionie, emisja przemysłowych zanieczyszczeń pyłowych i gazowych należy do najniższych w kraju. Według danych z 2001 r., powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych, prawnie chroniona stanowi w województwie podlaskim prawie 32% powierzchni ogólnej. Na jednego mieszkańca województwa przypada 5,2 tys. m² obszarów chronionych, czyli dwa razy więcej niż przeciętnie w kraju [6].

Nie wykorzystywanym w pełni atutem jest także przygraniczne położenie województwa. Graniczy ono z Litwą, Białorusią i sąsiaduje z obwodem kaliningradzkim.

Szanse i zagrożenia dla regionu wynikające z integracji z UE

Niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województwa kwalifikuje je do uzyskania, jako państwo członkowskie UE, środków finansowych z funduszy strukturalnych. Wymiar wynikających z tego tytułu korzyści dla regionów zależy m.in. od warunków stawianych w ramach polityki strukturalnej, ale również od możliwości finansowych województw i „zastanej” struktury wydatków.

Województwo podlaskie należy do regionów o najniższym udziale dochodów własnych w dochodach ogółem jednostek samorządu terytorialnego. Stanowią one zaledwie 35,5% dochodów ogółem, podczas gdy, np. w województwie śląskim – 56,2%, opolskim – 53,6%. Wiele gmin Podlasia jest zadłużonych, co pogłębia trudności w uzyskaniu środków na tzw. wkład własny, niezbędny do otrzymania środków pomocowych.

W uzyskaniu i umiejętnym wykorzystaniu środków strukturalnych bardzo istotną rolę będzie odgrywać sprawność instytucjonalna samorządów terytorialnych, określana m.in. przez: jakość obsługi, innowacyjność, jakość planowania i zarządzania finansami, stabilność polityczną oraz politykę rozwoju gospodarczego. Bardzo niska sprawność instytucjonalna samorządów w województwie podlaskim (najniższa w skali kraju – tabela 2) niesie poważne zagrożenie nie wykorzystania należnych środków finansowych.

Tabela 2. Sprawność instytucjonalna samorządów wg województw – wskaźnik syntetyczny

Województwo	Wskaźnik	Województwo	Wskaźnik
Opolskie	+ 0,60	Dolnośląskie	+ 0,11
Lubuskie	+ 0,49	Podkarpackie	+ 0,08
Śląskie	+ 0,48	Łódzkie	- 0,13
Zachodniopomorskie	+ 0,45	Mazowieckie	- 0,21
Wielkopolskie	+ 0,37	Świętokrzyskie	- 0,41
Kujawsko-pomorskie	+ 0,34	Lubelskie	- 0,67
Małopolskie	+ 0,25	Warmińsko-mazurskie	- 0,76
Pomorskie	+ 0,18	Podlaskie	- 1,26

Źródło: [2].

Niska sprawność instytucjonalna samorządów terytorialnych dowodzi, że nie są one jeszcze gotowe do zarządzania środkami pomocowymi i wymagają silnego merytorycznego wsparcia kadrowego. Podstawowe znaczenie ma dobór osób odpowiedzialnych za koordynację i wykonanie programu w województwie na podstawie zdolności przywódczych i menedżerskich, a nie układów politycznych. Istotnym czynnikiem wpływającym na sprawność instytucji publicznych jest także aktywność organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, organizacji społecznych i politycznych, fundacji, związków zawodowych i wyznaniowych). Pod względem liczby zarejestrowanych organizacji województwo podlaskie zajmuje trzynaste miejsce, a biorąc pod uwagę liczbę zarejestrowanych organizacji na 10 tys. mieszkańców – miejsce ósme.

Jak wcześniej stwierdzono, w województwie podlaskim dominującym działem gospodarki jest rolnictwo. W ogólnej powierzchni województwa, wynoszącej 2 017 958 ha, użytki rolne (UR) zajmują 1 199,8 tys. ha (59,5%). W strukturze użytków rolnych domi-

nują wprawdzie grunty orne (wraz z sadami stanowią 66,5% UR), ale użytki zielone, zajmujące 33,5% UR, stwarzają korzystne warunki dla rozwoju tych kierunków produkcji zwierzęcej, które bazują na paszach objętościowych. Na terenie województwa znajduje się około 103 tys. gospodarstw rolnych o średniej powierzchni 13,5 ha. Są to stosunkowo duże gospodarstwa w porównaniu do średniej krajowej – 8,0 ha. O korzystniejszej niż średnio w kraju strukturze obszarowej gospodarstw może świadczyć również fakt, że gospodarstw małych, o powierzchni nie przekraczającej 5 ha użytków rolnych, jest w województwie poniżej 25% ogólnej ich liczby (w kraju – ponad 50%), a gospodarstw największych, o powierzchni powyżej 15 ha – 22% (w kraju – około 7%).

Słabą stroną podlaskiego rolnictwa są z kolei warunki glebowo-klimatyczne. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, który w sposób syntetyczny określa przydatność gruntów do produkcji rolniczej, ujmując ich jakość, stosunki wodne, rzeźbę terenu i agroklimat, dla województwa podlaskiego wynosi zaledwie 54,3 pkt (przy średniej dla kraju 66,6 pkt). Niska jakość bonitacyjna UR, krótszy okres wegetacji roślin i niekorzystny rozkład opadów stwarzają relatywnie wyższe ryzyko w produkcji roślinnej, a w konsekwencji także w zwierzęcej.

Niekorzystnie przedstawia się również sytuacja demograficzna na obszarach wiejskich województwa. Około 38% ogółu mieszkańców podlaskiego zamieszkuje w gospodarstwach rolnych. Na 100 osób przypada aż 88,3 osób w wieku nieprodukcyjnym [5, s. 40–41]. Dużym problemem demograficznym jest nierównowaga między liczbą kobiet i mężczyzn – na 100 mężczyzn przypada tu 95 kobiet (w kraju 98). Niekorzystne relacje występują także w grupie osób w wieku produkcyjnym z uwagi na duży odsetek osób w wieku niemobilnym (powyżej 45 lat) – ponad 35%. Osoby te mają ograniczoną przedsiębiorczość i trudności ze zmianą zawodu [1, s. 214]. Realizacja pozarolniczych funkcji wsi w takiej sytuacji jest najczęściej niemożliwa.

Należy przypuszczać, że gospodarstwa największe obszarowo (z grupy 15 i więcej ha) w największym stopniu skorzystają z płatności bezpośrednich. W wariantcie optymistycznym, zakładającym wsparcie dopłat unijnych środkami budżetowymi państwa, w 2004 r. gospodarstwa prowadzące produkcję roślinną otrzymają około 442 zł/ha, produkcję zwierzęcą – 342 zł/ha. W kolejnych dwóch latach środki będą wzrastały średnio w produkcji roślinnej o 10%, a w produkcji zwierzęcej o 20% [9].

W województwie podlaskim skupia się $\frac{1}{5}$ krajowej produkcji mleka. Ze względu na niskie ceny płacone producentom tego surowca w kraju w porównaniu do cen unijnych, można przypuszczać, że po akcesji ulegną poprawie ekonomiczne warunki produkcji mleka w Polsce (nawet mimo obniżania cen interwencyjnych na mleko w państwach członkowskich UE). Koniecznym wymogiem zaistnienia na rynku unijnym jest spełnienie przez polskich producentów i przetwórców mleka wysokich wymagań jakościowych. Większość podlaskich spółdzielni mleczarskich posiada certyfikaty umożliwiające eksport wyrobów na rynki unijne [7]. Pozostałe mają czas na spełnienie norm zaledwie do października bieżącego roku. Jeżeli nie zdążą – w najlepszym wypadku uzyskają zgodę na okres przejściowy do 2006 r., w ciągu którego ich produkty będą sprzedawane wyłącznie na rynku krajowym i nie zostaną objęte unijnymi dotacjami.

Poza dopłatami bezpośrednimi do rolnictwa obszary wiejskie mają szansę skorzystać ze środków pomocowych z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej na realizację przemian strukturalnych. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (na razie w formie projektu) przewiduje różne formy wsparcia przemian strukturalnych. Należą do nich

m.in.: renty strukturalne¹, pomoc dla gospodarstw niskotowarowych, wsparcie finansowe dla gospodarstw położonych w niekorzystnych warunkach gospodarowania, programy rolno-środowiskowe oraz program zalesiania gruntów. Warunkiem niezbędnym do skorzystania z tych środków jest odpowiedni poziom wiedzy i umiejętności ubiegania się o nie. Rolnik przede wszystkim musi sformułować dobry program rozwoju gospodarstwa, zawierający m.in. takie działania inwestycyjne, które mogą być współfinansowane ze środków unijnych. Równocześnie musi przedstawić program finansowania, z którego wynika, że posiada nie tylko środki na pokrycie wkładu własnego ale również środki na tę część projektu, która będzie ostatecznie finansowana ze środków publicznych. Problemy może również nastęrczać rozliczanie projektu.

Główna rola w przezwyciężaniu wyżej wymienionych barier przypada jednostkom doradztwa rolniczego oraz pozostałym instytucjom zajmującym się w środowisku wiejskim upowszechnianiem wiedzy o zasadach funkcjonowania poszczególnych funduszy. Niewystarczająca informacja (poza brakiem wymaganych środków własnych) jest główną przyczyną niewielkiego zainteresowania programem SAPARD. W okresie lipiec 2002 r. (moment uruchomienia programu) – marzec 2003 r. zaledwie 75 rolników z województwa podlaskiego złożyło wnioski o częściowy zwrot poniesionych kosztów inwestycji.

Z szacunków W. Poczty wynika, że w wyniku akcesji nastąpi wzrost przychodów z produkcji rolniczej spowodowany wzrostem cen [2, s. 123]. Wzrosną ceny żyta i jęczmienia jarego, roślin uprawianych głównie na glebach słabych, co będzie bardzo pozytywne dla rolnictwa Podlasia, charakteryzującego się wysokim udziałem tych zbóż w strukturze zasiewów. Znacznej poprawie ulegnie sytuacja dochodowa rolników prowadzących mięsny i mleczny chów bydła oraz uprawę buraków cukrowych. W odniesieniu do niektórych gałęzi produkcji rolnej wystąpi jednak wyraźny spadek przychodów. Dotyczyć to będzie m.in. pszenicy, roślin oleistych, mięsa drobiowego. Istotnie pogorszą się też warunki ekonomiczne tuczu trzody chlewnej, który w UE nie jest objęty skupem interwencyjnym.

Zagrożenia związane z procesem integracji dotyczą wielu branż przemysłu rolno-spożywczego. Według Centrum Europejskiego w Natolinie jedynie niewielka liczba zakładów mięsnych odpowiada obecnie standardom UE. Około 1400 zakładów mięsnych w skali kraju, w tym ponad 400 o przemysłowej skali produkcji, nie ma możliwości osiągnięcia standardów unijnych. Po integracji grozi im likwidacja, co będzie się wiązało nie tylko z utratą miejsc pracy dla pracowników tych jednostek, ale także niekorzystnie wpłynie na drobnych producentów trzody, zaopatrujących lokalne rzeźnie. Poważny problem stanowią również zakłady utylizacyjne, które na ogół nie spełniają unijnych standardów. Ocenia się, że jedynie 25 z 67 działających w kraju zakładów utylizacyjnych będzie w stanie osiągnąć takie standardy.

Podlasie będzie granicznym regionem UE. Stąd wynika konieczność rozbudowy przejść granicznych i budowania infrastruktury przygranicznej. Modernizacja polsko-białoruskiego przejścia w Kuźnicy Białostockiej ma na celu stworzenie jednego z największych i najbardziej nowoczesnych przejść na wschodniej granicy Polski. W planach jest utworzenie dalszych przejść, m.in. w Połowcach, Białowieży, na Kanale Augustowskim. Działania te znacząco przyczynią się do poprawy infrastruktury komunikacyjnej i usprawnią ruch międzynarodowy.

¹ Ustawa o rentach strukturalnych funkcjonuje w polskim rolnictwie od stycznia 2003 r. Projekt unijnych rent strukturalnych stwarza korzystniejsze warunki pod względem wieku osób mogących z tego instrumentu skorzystać, jak również pod względem wysokości rent.

Zdaniem wielu mieszkańców Podlasia, przesunięcie granicy UE na wschód będzie miało istotne skutki ekonomiczne, szczególnie dla drobnych wytwórców i handlowców [3]. Duże obawy budzi zwłaszcza wprowadzenie obowiązku wizowego dla obywateli Białorusi, Rosji i Ukrainy. Przedsiębiorcy przewidują bowiem, że znacząco ograniczy to zbyt wielu towarów i przyczyni się do upadku małych firm produkujących głównie na potrzeby rynku wschodniego. Wprowadzenia wiz nie obawiają się przedsiębiorstwa mające ugruntowaną pozycję na rynku. Zdaniem Prezesa Izby Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku przedsiębiorców ze wschodu stać będzie na wykupienie wiz. Duże i średnie firmy na Podlasiu nie muszą się więc obawiać o utratę klientów. Poza tym mają one na wschodzie swoich przedstawicieli, a często również własne składy i hurtownie. Niewątpliwie uszczelnienie granic odbije się na drobnym handlu przygranicznym prowadzonym przez tzw. mrówki.

Wnioski

1. Niemożliwe jest przedstawienie za pomocą jednego miernika wszystkich skutków członkostwa Polski w strukturach unijnych. Przyjmując dynamikę wzrostu gospodarczego za syntetyczny miernik korzyści z integracji, przewiduje podwyższenie tempa wzrostu PKB Polski do około 5%, jako efekt integracji. Przypuszczać należy, że w odniesieniu do regionów peryferyjnych wzrost PKB będzie znacznie niższy. W odniesieniu do regionów peryferyjnych, w tym województwa podlaskiego, niezbędny jest rządowy program, prowadzący do złagodzenia zapóźnień w rozwoju i trudnych warunków gospodarowania. Aby region mógł w pełni skorzystać z funduszy unijnych, potrzebne są dopłaty do wkładu własnego. Ubogie w środki własne samorządy bowiem mogą nie sprostać wymogom finansowym UE, a wówczas fundusze strukturalne trafią do bogatszych regionów, co jeszcze bardziej pogłębi dysproporcje rozwojowe.
2. Województwa wschodnie charakteryzują się zdecydowanie niższym poziomem rozwoju gospodarczego oraz mają odmienną strukturę gospodarczą (dominujący dział gospodarki stanowi rolnictwo) niż zachodnie regiony kraju. Wschód Polski jest mało atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych głównie ze względu na trudności komunikacyjne.
3. Największą szansą Podlasia jest jego przygraniczne położenie, potencjał naukowy i wysokiej jakości środowisko przyrodnicze. Aby te atuty mogły zostać wykorzystane niezbędny jest przede wszystkim rozwój infrastruktury technicznej.
4. Szansa na rozwój regionów peryferyjnych tkwi w funduszach strukturalnych UE. Zasadnicze niebezpieczeństwo nie skorzystania ze środków strukturalnych wiąże się nie tylko we wspomnianym wcześniej braku wystarczających środków własnych regionów, koniecznych do uzyskania pomocy strukturalnej, ale też z niskim stopniem sprawności samorządów terytorialnych.
5. Rolniczy charakter regionu sprawia, że zasadnicze zmiany wywołane procesem integracji będą miały miejsce w tym właśnie dziale gospodarki. Konkurencyjność gospodarstw rolnych Podlasia zależeć będzie od spełnienia przez nie odpowiednich wymogów jakościowych i wydajnościowych.

Literatura

1. Horodeński R., Sadowska-Snarska C. (red.), *Województwo podlaskie u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2001.
2. *Korzyści i koszty członkostwa Polski w UE. Raport z badań*, Centrum Europejskie, Natolin 2003.
3. Likowska-Matys B., *Wielkie oczy strachu*, „Kurier Poranny” 2003, nr 107.
4. *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich dla Polski na lata 2004–2006* (projekt), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, Warszawa 2002.
5. Podedworny H., Wnorowski H. (red.), *Gospodarka żywnościowa Podlasia wobec wyzwań przyszłości*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2001.
6. Południk E., *Skok ponad biedą*, „Rzeczpospolita” z dnia 28.04.2003, dodatek: *Regiony Polski – Podlasie*.
7. Południk E., *Mleczna potęga*, „Rzeczpospolita” z dnia 28.04.2003, dodatek: *Regiony Polski – Podlasie*.
8. *Rocznik statystyczny województwa podlaskiego 2002*, US w Białymstoku, Białystok 2002.
9. www.wodrlosiow.pl/doplaty.html z dnia 05.05.2003.